

ПРО КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЮ ФУНКЦІЮ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Шама І. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
[orcid.org 009-0001-4406-1169](https://orcid.org/009-0001-4406-1169)
irinansh@yahoo.com*

Ключові слова: *культура, література, художній переклад, адекватність, культурно-просвітня функція, оригінал, друготвір.*

Експоненти культури в художньому творі можуть стати перепонами на шляху до адекватного перекладу, який передбачає схожу реакцію на прочитане як у читача оригіналу, так і у читача цільового тексту. Відтворення культурної специфіки в перекладі є, нехай і не без втрат, можливим, хоча це чи не найскладніша частина перекладацтва. Основні шляхи вирішення цього завдання традиційно зводяться до стратегій форенізації та доместикації. Кожна з них має як переваги, так і недоліки, а перекладачеві необхідно робити вибір між ними. На основі чого здійснювати цей вибір і на що насамперед звертати увагу? У статті ведеться пошук відповідей на зазначені питання з акцентом на культурній обумовленості джерельного твору і на прикладі українських перекладів перших двох книжок з циклу А. Бредлі про Флавію де Люс.

Мета статті – показати, як фокусування автора оригіналу на певному типі читача (реципієнта твору) визначає різновекторний набір фонових знань, маркери яких повинні бути відтворені в друготворі, аби культурно-просвітня функція перекладу реалізувалася в повному обсязі.

Доводиться, що беззаперечний зв'язок літератури і культури має своїм наслідком те, що художній текст фіксує у собі ті знання, що є притаманними країні, рідній для автора, а тому для читачів з інших країн може слугувати джерелом інформації про 'інших'. Це, своєю чергою, результується в посиленні культурно-просвітньої функції перекладу, яка ускладнюється необхідністю не просто перенести назви експонентів культури в цільовий текст, але й експлікувати закладене в них знання про вихідну культуру.

У разі вибору стратегії перекладачеві необхідно визначитися насамперед з тим, як він розуміє 'надзавдання' перекладу: інформування або просвітництво, розважання або ж виховання. Також неабиякої важливості набуває фокус на читача.

У цільовій культурі читача треба готувати до сприйняття 'інших' культур, виховувати його. Простіше це робити, коли експонуються ті знання, що є спільними для людства загалом. Складніше, коли це суто національні надбання. Тут доводиться добігати всіх можливих компенсаторних технік, включаючи паратекстуальні елементи. Звичайно, однією чи двома книжками такого читача не виховати. Це повинен бути довгий планомірний шлях перекладацтва в країні загалом.

ON THE CULTURAL-AND-EDUCATIONAL FUNCTION OF ARTISTIC TRANSLATION

Shama I. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org 009-0001-4406-1169
irinansh@yahoo.com*

Key words: *culture, literature, artistic translation, adequacy, cultural-and-educational function, source text, target text.*

Cultural exponents in a work of fiction can become obstacles to an adequate translation, which implies a similar reaction to the reading by both the reader of the original and the reader of the target text. It is possible to reproduce cultural specificity in translation, though not without losses. This is perhaps the most difficult part of literary translation. Traditionally the main ways of solving this problem are the strategies of foreignisation and domestication. Each of them has both advantages and disadvantages, and the translator has to make a choice between them. On what basis should this choice be made and what should be taken into account in the first place? The article seeks to answer these questions with a focus on the cultural background of the source text and on the example of Ukrainian translations of the first two books from A. Bradley's series about Flavia de Luce.

The purpose of the article is to show how the focus of the source text author on a certain type of reader (recipient of the work) determines a multi-vector set of background knowledge, the markers of which must be reproduced in the target text in order for the cultural-and-educational function of translation to be fully realised.

It is argued that the undeniable connection between literature and culture results in the fact that a literary text captures the knowledge inherent in the author's native country, and thus can serve as a source of information about "others" for the readers from other countries. This, in turn, results in the strengthening of the cultural-and-educational function of translation, which is complicated by the need not only to transfer the names of cultural exponents to the target text, but also to explicate the knowledge of the source culture embedded in them.

When choosing a strategy, the translator must first determine how he or she understands the "super-task" of translation: informing or enlightening, entertaining or educating. The focus on the reader is also of great importance. In the target culture the reader needs to be prepared for the perception of "other" cultures, to be brought up. It is easier to do this when the knowledge that is common to humanity as a whole is presented. It is more difficult when it is totally national heritage. Here you have to use all possible compensatory techniques, including paratextual elements. Of course, one or two translated books cannot bring up such a reader. It has to be a long path of translation and systematic work on it in the country as a whole.

Постановка проблеми. Коли ми читаємо художні твори, написані авторами, які належать нашій рідній культурі, навряд чи ми відчуваємо труднощі, стикаючись з алюзіями, цитатами, натяками, каламбурами і рештою проявів інтертекстуальності. Ми їх сприймаємо і декодуємо автоматично, адже це частина нашої культури, в якій ми виросли. Ми живемо нею.

Інша справа – література зарубіжних країн. Тут подібні нюанси (культурно або інтертекстуально марковані слова, мовленнєві характеристики персонажів, сюжетні лінії) перетворюються на перепони на шляху до розуміння твору й авторського задуму. Вони, як образно описали ситуацію Т. Ахтер і М. Ламба [Akhter, Lamba, 2022, p. 1], схожі з «гравітацією»: ми не помічаємо її рівно до

тих пір, поки не підстрибнемо метри на зо два над землею.

Ще складніше у зв'язку з цим виглядає завдання перекладача художньої літератури, бо ж він по суті повинен 'пересадити' всі експоненти культури оригіналу в ґрунт іншої, перекладної культури, не втративши при цьому унікальності оригіналу, створивши переклад, який можна буде назвати 'адекватним'.

Якщо спробувати коротко сформулювати, що є «адекватний переклад», можна скористатися визначенням, що його надає О. Чередниченко: це «функціональна тотожність оригіналові, за якої враховується рецепція дискурсу» [Чередниченко, 2007, с. 153]. Таке трактування є близьким до того, що пропонує у своїй роботі О. Ребрій. «Адекватний переклад, – пише він, – вимагає відтворення тексту рівноцінними засобами, причому під рівноцінністю розуміється не формально-смілова схожість, а функціональна еквівалентність, тобто використання в перекладі таких мовних засобів, які стануть функціонально тотожними засобами оригіналу» [Ребрій, 2016, с. 57].

Іншими словами, якщо спробувати подивитися на сутність адекватного перекладу очима читача, виходить, що реакції реципієнта, глибина його розуміння не тільки смислів, що лежать на поверхні, але й тих, що приховані за лаштунками тексту і додають йому багатовимірності, повинні в ідеалі співпасти з тими, що виникають (повторимо, без зусиль) у читача оригіналу. Але тут виникає традиційне вже питання для всіх, хто заглиблюється в критику перекладу, порівнює джерельний текст і друготвір: а чи можливо досягти повної адекватності там, де йдеться про національно та культурно забарвлені елементи тексту оригіналу? Адже, на думку В. Гриценко та Т. Ясинської [Гриценко, Ясинська, 2022, с. 107], «реальність однієї культури фактично нерепрезентована реальністю іншої культури».

Відповідь на поставлене питання у сучасному перекладознавстві стверджувальна: так, відтворення культурної специфіки в перекладі є, нехай і не без втрат, можливим, хоча це чи не найскладніша частина перекладацтва. Якщо узагальнити основні шляхи вирішення цього завдання, то їх можна звести до двох: або перекладач (а за ним і читач цільового тексту) іде до автора оригіналу (і тоді говорять про форенізацію), або ж перекладач залишається у своїй культурі і 'приспосовує', адаптує оригінал до свого читача, не додаючи 'чужих' знань і особливостей 'чужої' культури у свій продукт (і тоді говорять про доместикацію). Тактичні рішення в межах кожної з цих двох стратегій можуть бути різними, але кожна з них має як переваги, так і недоліки. Скажімо, беззаперечною перевагою стратегії одомашнення можна вважати

пробудження у читача перекладу необхідних емоцій, естетичного відгуку. Разом із тим сам цільовий текст перестає сприйматися як текст чужої літератури, чужої культури. Він може, як зауважує О. Ребрій, «розчинитися у приймаючій культурі» [Ребрій, 2012, с. 34]. Стратегія очуження, своєю чергою, такої небезпеки уникає, оскільки всі культурні феномени відтворюються в тексті перекладу. Натомість виникає інша проблема: читач може не зрозуміти повідомлення чужої культури, бо виникає 'зіткнення' двох культур (вихідної і цільової), яке може призвести до втрати частини авторського послання. Щоб такого не відбувалося, неминучими стають різні компенсаторні методи, які можуть вплинути на стиль твору в перекладі, змінивши його [Ребрій, 2012, с. 34; Ткачівська, Щерба, 2022, с. 204].

Ясно, що перекладачеві кожного разу необхідно робити вибір між двома згаданими вище стратегіями. І щоразу постають питання: на основі чого робити цей вибір, з чого виходити, на що насамперед звертати увагу? Далі спробуємо відповісти, але з одним застереженням: оскільки самі питання багатопланові, а обсяг статті не дозволяє охопити всі 'зашастункові' проєкції оригіналу, які впливають на прийняття рішення, тут зосередимось тільки на одній особливості художнього вихідного тексту. Вона є наочною, атрактивною (і для читача, і для критика перекладу), але й водночас дуже проблемною для відтворення – на культурній обумовленості джерельного твору, яка стане **об'єктом** цього дослідження. **Предметом** же вибрано культурно-просвітню функцію художнього перекладу, бо саме вона надає поштовх до стратегування процесу перекладу конкретного оригіналу.

Мета статті – показати, як фокусування автора вихідного тексту на певному типі читача (реципієнта твору) визначає різновекторний набір фонових знань, маркери яких повинні бути відтворені в друготворі, аби культурно-просвітня функція перекладу реалізувалася в повному обсязі. Досягти зазначеної мети спробуємо через вирішення декількох **завдань**, зокрема: описати вплив неподільності культури і художньої літератури на процес художнього перекладу; аргументувати тезу про те, що вибір перекладацької стратегії великою мірою залежить від настанови перекладача і від того, яку функцію перекладу вважати вирішальною; на прикладах довести, що насиченість оригіналу експонентами культури залежить від особистості автора вихідного тексту та його спрямованості на читача; пояснити необхідність експлікації знань про вихідну культуру, закладених у першотворі, а також потребу виховання цільової читацької аудиторії, підготовки її до сприйняття 'інших' культур.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Про зв'язок літератури і культури написано багато. Головна теза таких розвідок полягає в тому, що два згадані феномени нероздільні. Л. Губа пояснює це тим, що світ дійсності, світ понять і світ значень у літературному тексті формують особливі відносини, завдяки яким відбувається поєднання об'єктивної дійсності та фантазії [Губа, 2015, с. 94]. В розділі «Culture and Literature: Interdependence», який відкриває колективну монографію «Culture and Literature», Т. Ахтер і М. Ламба зазначають [Akhter, Lamba, 2022, pp. 2–3], що література і культура взаємопроникні, оскільки, з одного боку, митці-письменники, поети беруть у культури її основні елементи (традиції, вірування, цінності) і використовують їх як матеріал для своїх творів. З іншого ж боку, культура потім починає сприймати ці твори як свою частину, розвивати ідеї, образи цих творів, надаючи матеріал для творів уже наступних поколінь майстрів слова. Створюється свого роду 'незупинне коло' розвитку. Звідси, до речі, постійна дилема – що чому повинно передувати: культурологічні студії літературі і вмінню її читати і розуміти чи навпаки. Г. Амїртанаягам, наприклад, вважає, що спочатку треба опанувати культуру, оскільки «література являє собою більшу цінність, а тому має бути предметом першочергової уваги» [Amirthanayagam, 1982, p. 7].

З таким поглядом важко не погодитися, тому що художній твір, окрім надання естетичної насолоди, виконує й інформативну функцію саме завдяки своєму укоріненню в культурі. Такий фундамент робить будь-який текст фактом «мовної і позамовної дійсності», складним феноменом, «який виконує різноманітні функції: бере участь у комунікації, допомагає зберігати й передавати інформацію у просторі та часі, фіксує психічне життя індивідів, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури, віддзеркаленням соціокультурних традицій тощо» [Сщенко, 2021, с. 12].

І хоча В. Приходько наголошує, що художній текст «містить у собі не стільки знання, скільки цінності, що концентруються навколо певного ідеалу» [Приходько, 2017, с. 199], не можна не помітити, що саме через сказане вище художній текст фіксує у собі найбільшу кількість текстових ознак, виступаючи результатом і способом пізнання [Кравченко, Зубець, 2015, с. 146].

А. Клей [Kley, 2018, p. 11] називає літературу «stage for knowledge», стверджуючи, що вона може навіть суперничати з академічними науками у сфері породження і передачі знань, а К. Ріхтер, Й. Шонерт та М. Тітцманн виокремлюють 4 основні напрями взаємин між літературою і знаннями [Kley, 2018, p. 9].

Звідси ще одна властивість художньої літератури: вона не просто фіксує знання, які є частиною культури, вона ці знання доносить до свого читача, непомітно виховуючи та навчаючи його. Просвітницька та освітня функції літератури мають своїм наслідком те, що художні тексти дуже широко використовуються в навчанні іноземних мов, у курсах культурології, країнознавства і т. п.

Звичайно, згадані функції повною мірою реалізуються в процесі художнього перекладу та наступного 'життя' твору вже в іншій культурі. Д. Делабастіта, зауважимо принагідно, сам переклад розглядає «у площині рецепції художнього тексту як один з багатьох можливих способів «продовжити життя» тексту за межами оригінального мовного та культурного середовища» [Делабастіта, 2020, с. 226]. Та велика роль, яка відведена художньому перекладові в поширенні знань про інші світи і культури, є очевидною, адже, як наголошує О. Ребрій, важливою складовою частиною перекладної літератури є «трансляція фонових значень іншого світу», спричинення «величезного впливу на культуру повсякденності» [Ребрій, 2012, с. 33].

Повертаючись до питання, з якого були розпочаті наведені вище розмірковування (на чому ґрунтувати вибір між стратегіями одомашнення і очуження), можна відзначити, що відповідь неабиякою мірою буде залежати від того, наскільки перекладач серйозно усвідомлює роль саме культурно наповнених елементів системи художнього твору, а ще від того, в чому у зв'язку з цим він вбачає основне завдання (місію) перекладу взагалі.

Переклад, як відомо, має поліфункціональний характер. Перелік функцій, які він виконує, досить великий і не має ще завершеного, остаточно узгодженого всіма науковцями вигляду. Деякі моменти у виокремленні функцій перекладу викликають навіть дискусії серед перекладознавців. Наприклад, О. Чередниченко виокремлює когнітивну функцію перекладу [Чередниченко, 2007, с. 165], тоді як О. Ребрій вважає, що вона перекладові непритаманна [Ребрій, 2016, с. 50]. В. Радчук [Радчук, 2007] взагалі склав список з-понад декількох десятків функцій, викликавши жваве обговорення проблеми на різних наукових майданчиках. Втім наявні функції, які є основними. До них відносять соціальну, комунікативну, естетичну і (що є важливим саме для цієї статті) пізнавально-просвітницьку [Кузенко, 2016].

Якщо визначатися зі стратегією стосовно відтворення експонентів культури в художньому тексті, то, на нашу думку, виходити треба насамперед з того, яка функція перекладу взагалі (окрім найсуттєвішої – бути засобом міжкультурної комунікації) є для перекладача центральною. Якщо

естетична, то передача знань може поступитися місцем у виборі засобів перекладу на користь тих, що допоможуть збереженню емоційно-естетичного впливу оригіналу на читача. Так само необхідність відтворення маркерів культури (особливо матеріальної) відходить на другий план, якщо завданням перекладача є передусім відтворення цікавого сюжету і розважальної функції оригіналу.

Все змінюється, коли перекладач сприймає свою працю як певну 'місію' – передати знання про інші культури (у всіх їх проявах) своєму читачеві, збагатити його (читача) інтелектуально, а не тільки емоційно та естетично. Коли на перший план виходить культурно-просвітня функція перекладацтва, стає просто неможливим спрощувати, адаптувати, пристосовувати оригінал до цільової культури і літератури і, відповідно, до читача. Про можливі наслідки такої стратегії вже йшлося вище.

І ще одне важливе зауваження. Поза сумнівом, перекладач сам формулює для себе 'надзавдання' перекладу, але у самому процесі відтворення оригіналу автор цільового тексту неминує тримає в фокусі свою читачку аудиторію.

Тут ми зачіпаємо досить складні взаємини між текстом-джерелом і друготвором, які пов'язані зі своїми читачами. Для автора оригіналу читач – «одна з дійових осіб літературного твору», а «ідеальний читач» здатен «повністю реалізувати потенційне значення тексту» [Зубрицька, 2002, с. 54, 56]. На такого читача, по суті, розраховує будь-який автор. Читач же перекладу може не мати необхідної апперцепційної бази, того набору імплікатур, який забезпечить повне цілісне сприйняття твору. Інакше кажучи, «ідеального читача» перекладач дуже часто не може отримати. Втім це зовсім не означає, що такого читача не існує. Упевненість у принциповій перекладності підказує, що такого читача можна сформувати, виховати. І це також одне з важливих завдань і перекладача, і перекладної літератури, і перекладацтва як такого.

Спробуємо проілюструвати ці твердження на прикладі оригіналів і перекладів циклу А. Бредлі «Таємниці Букшоу». На жаль, хоча цих книжок у канадського письменника зараз уже одинадцять, українською мовою відтворено тільки дві перші: «The Weed That Strings the Hangman's Bag» («Трава, що сумку ката обвива», перекладачка Юлія Максимейко) та «The Sweetness at the Bottom of the Pie» («Солоденьке на денці пирога» в перекладі Марії Лапенко).

Історії про дівчинку-детектива Флавію де Люс відбуваються на початку 1950-х років в Англії, що позначається на часопросторовій приналежності експонентів культури в оригіналі. До того ж кидається в око, що маркери культури, по-перше, надзвичайно численні (майже кожна сторінка включає одну-дві або більше одиниць), а по-друге, ці

маркери дуже різноманітні, охоплюють майже всі сфери культури Англії того часу.

Пояснення такої багатовекторності і різноспрямованості знань, що їх фіксує оригінал, лежить у декількох площинах. По-перше (і це експліковано сюжетом), у кожного героя історій А. Бредлі (і головних, і другорядних) є свої захоплення. Флавія, наприклад, обожає хімію і має до неї неабиякий хист. Фелі – талановита піаністка, Дафна – занурена в книжки і справжня ерудитка, полковник де Люс – філателіст і співробітник таємних служб у минулому і т. д., і т. д. Не дивно, що одним із засобів створення їх образів стає лексика з відповідних галузей науки і мистецтва. По-друге, і, мабуть, це вирішальний фактор, пояснення лежить у площині авторської настанови. Сам Алан Бредлі чітко сформулював відповіді на два питання, що є центральними в ракурсі цієї статті: чому в його творах такий потік різноманітної інформації з різних сфер життя, і для кого він пише.

У своєму інтерв'ю Ліз Гаттерпер [Gatterer, 2018] А. Бредлі з посмішкою зізнається, що його часто звинувачують у тому, що його розум – це розум сороки («*a magpie mind*»): він, як сорока, збирає все, що 'блищить' (для нього це цікавинки та незвичності). Він також є великим фанатом словників і довідників. Все життя (а перші книжки про Флавію з'явилися, коли авторові було вже майже сімдесят) він збирав факти, які здавалися йому цікавими, і ніколи не обмежувався якоюсь однією галуззю знань. Тому, коли Флавія, як він сам каже, «з'явилася і затребувала уваги» [Tales Untangled, 2018], він впустив всі зібрані факти у створений для Флавії світ. Звідси і «ідеальний читач» для Бредлі: не обмежений віком і, найголовніше, людина, яка, за словами автора, «має інтерес до тих самих речей, що є цікавими для мене самого» [Gatterer, 2018].

Не варто й дивуватися тому, наскільки насиченими інформативно виявляються його історії. І якщо деякі факти, згадки, імена потребують принаймні уточнення навіть для читача з вихідної культури, то що вже й говорити про читача перекладу! Але ж А. Бредлі виховує свого читача, тож і перекладач мусить робити те саме, але вже у своїй культурі.

Прикладів, як це відбувається, в цільових текстах багато. Успіх перекладацьких рішень є помітним найчастіше там, де включення – це загальновідомі ще зі школи факти з різних наук; імена видатних учених, політиків, спортсменів, що є знайомими і у вихідній, і у цільовій культурах; події минулих віків, про які відомо всім.

Скажімо, вдалою виявилася експлікація значення «*squire*» в епізоді, коли Флавія формулює для себе свій обов'язок перед батьком, помилково звинувачуваному в злочині:

«*I knew that I should go to him, wherever he was, and lay my sword at his feet in the way that a medieval squire vows service to his knight*» [Bradley, 2009, p. 206].

Певно, у перекладачки виникала спокуса використати транскрипційний варіант «сквайр», проте це могло б призвести до часового і змістового зсувів, адже читач перекладу міг подумати, що йдеться про англійського землевласника або суддю, тоді як Флавія уявляє себе подібною до середньовічного воїна, який приносив клятву вірності своєму сюзеренові. В обов'язок сквайра входило тримати щит, носити зброю лицаря. Звідси й правильне перекладацьке рішення:

«*Я маю добутися до нього, хоч би де він був, і покласти свій меч до його ніг, як середньовічний зброєносець, котрий присягається служити своєму лицарю*» [Бредлі, 2016, с. 147].

Тільки частково можна вважати адекватним наступний варіант перекладу. Один із залицяльників Офелії (старшої міс де Люс, яку всі звуть Фелі) поклав вночі на поріг маєтку Букшоу коробочку з шоколадом. Флавія першою побачила пакунок і, як завжди, спочатку уважно його роздивилась, коментуючи бачене у властивій їй ідкій манері:

«*The label was still attached, like the Mad Hatter's hat: 10/6*» [Bradley, 2011, p. 157].

Для читача оригіналу все зрозуміло одразу: пакунок викликає спогад про учасників божевільного чаювання з «Аліси в Країні Див» Л. Керролла. Для читача перекладу ця асоціація також має виникнути, адже історія про Алісу в нас відома і популярна:

«*Картка досі трималася, як цінник на циліндрі Капелюшника: "10 / 6"*» [Бредлі, 2017, с. 154].

Проблема виникає з цифрами. Для Флавії алюзія до Аліси і Капелюшника з'являється на основі того, що вона бачить. Саме тому у сильній позиції тут числівники в кінці: «10 / 6». Для оригіналу наявним є спогад про класичне видання «Аліси» з ілюстраціями Дж. Теннієла. Там на капелюсі *Mad Hatter* трошки навкіс встромлено картку з ціною (10 шилінгів та 6 пенсів), за яку будь-хто може замовити такого самого капелюха собі. Флавія єхидствує, тому що Нед Кроппер (залицяльник Фелі) залишив на пакуночку шоколаду картку з помпезним написом «*Milady Chocolates – Finest Assorted – 2 lb Duchess Selection*» [Bradley, 2011, p. 157]. Картку зробили в магазині задля привертання уваги покупців, коли ця коробка солодощів тільки-но була виставлена у вітрині бозна-скільки років тому. Флавія згадала це, побачивши пакунок на порозі, і тому досить іронічно сприйняла жест хлопця, який так примітивно висловлював захоплення Офелією.

Український читач таку низку асоціацій навряд чи вибудує, незважаючи навіть на пояснюваль-

ний переклад («*цінник на циліндрі*»). Хіба що він виявиться фанатом «Аліси» і знатиме досконало історію її видання. Отже, частина інформації залишається не відтвореною, а могла б стати новим знанням про англійську культуру.

Зовсім незрозумілими для українського читача можуть залишитися коментарі Флавії стосовно Офелії, старшої сестри, з якою Флавія ніяк не може порозумітися і до якої ставиться трохи з презирством, зверхньо, вважаючи її легковажною і меркантильною.

Слухаючи, як Офелія грає на роялі, Флавія згадує слова середньої міс де Люс – Даффі: «*Years of practice – come hell or high water – have given her the left hand of a Joe Louis and the right hand of a Beau Brummell (or so Daffy says)*» [Bradley, 2009, p. 142].

Щоб зрозуміти іронію і насміх, треба знати, що у боксера Джо Луїса сильнішою була як раз правиця, ліву ж руку він використовував для підготовки ударів. В 50-ті роки минулого століття про це знали всі. Флавія, таким чином, глузує із сестри, так само, як і порівнюючи її з Джорджем Браєм Браммеллем.

До речі, тут виникає питання до варіанту перекладу власного імені. *Beau Brummell* – постать доволі відома як в історії Англії, так і в історії моди. Джордж Браян Браммелл вважається родоначальником дендизму в Англії епохи Регентства. Він був відомим своєю елегантністю, вишуканим смаком, кмітливістю, увагою до власної зовнішності, через що й отримав прізвисько *Beau*.

Це прізвисько якнайкраще пасує в'їдливій характеристиці, що її Флавія надає Офелії – та так само дуже піклується про своє вбрання, зовнішність і манери, чим дратує молодшу сестру до нестями.

Українською це відтворено так: «*Наполегливі вправління роками – хоч пропади пропадом у неклічи на дні моря – дали їй ліву руку Джо Луїса й праву жевжжика Брумеля (принаймні так запевняє Даффі)*» [Бредлі, 2016, с. 102].

Три моменти позбавляють переклад адекватності. Перший – графічний («*жевжжик Брумеля*»). Велика літера у написанні прізвиська є обов'язковою для збереження в українській мові, інакше частина власної назви просто втрачається, а через те втрачається і персональна характеристика, і саркастичне порівняння. Другий – форма імені в перекладі: *Брумеля* – це скоріше про видатного легкоатлета Валерія Брумеля. Англійського ж денді знають у нас у транскрипції, як Джорджа Браяна *Браммелла*. В художньому тексті, тим паче в такому, де імена – експоненти культури, використовувати варіант, відмінний від усталеного, – не дуже вдала ідея.

Третій недолік пов'язаний з відповідником, який М. Лапенко використала для відтворення

прізвиська: «*Жевжик*», написаний з маленької літери, не тільки позбавляє історичну особу її власного прізвища, а ще й не відповідає прізвищові семантично. «*Жевжик*» українською – це «вертлява, рухлива людина легковажної вдачі, що любить похизуватися; фат, ферт, фертик» [Бусел 2001, с. 273]. У такому значенні, до прикладу, використовує це слово П. Глазовий у своїй гуморесці під назвою «Жевжик». Вживається це слово і в значенні «горобець», як-от в оповіданні Вс. Нестайка «Жевжик».

Перше значення українського відповідника почасти є відчутним у прізвиську Браммелла: моралісти лондонського світу саме так сприймали денді (як поверхових, легковажних, немужніх). Втім не ця частина значення була в прізвиську головною.

Позаяк ідеться про реальну відому людину, логічно було б подивитися, який український відповідник використовують дослідники моди та епохи Регенства. Варіантів, як виявляється, є декілька. Т. Кротова у своєму мистецтвознавчому дослідженні про складові елементи костюму денді пояснює смисл прізвища («чепурун», «красавчик»), але не перекладає його, залишає англійську форму *Beau* [Кротова, 2012–2013, с. 330]. А. Сидор у розвідці, присвяченій прозі Ш. Бодлера, вживає транскрибований варіант *Бо* [Сидор, 2012, с. 134]. О. Кравченко в нарисі про явище дендизму у світовій культурі добігає комбінованої реномінації: «*Красунчик*» (*Beau*) *Браммелл* [Кравченко, 2007, с. 22]. А перекладачі «Американської трагедії» Т. Драйзера, в якій Уолтер Діллард також порівнюється з лондонським законодавцем моди («*a small town Beau Brummell*» [Dreiser, 1953, р. 216]), взагалі опускають власну назву, вдаючись до описового перекладу: «у нього були делікатні манери та поведки провінціального серцеїда» [Драйзер, 1955, с. 160]. Для книжки А. Бредлі, на нашу думку, найкращим рішенням був би варіант «*Красунчик Браммелл*».

Ще складніше було перекладачці зберегти культурно марковану репліку Флавії у відповідь на чергове зауваження Офелії [Bradley, 2009, р. 146]: «*Where have you been all day?*»

«*None of your horse-nails*», I told her. «*I'm not in your employ*».

У перекладі [Бредлі, 2016, с. 105] читаємо:

– Де це ти в ката була увесь день?

– Не по Савці шапка, – відказала я. – Я тобі не прихвостень.

Залишимо осторонь грубість української фрази Офелії (міс грає «витончену леді» і подібні звороти для неї неприпустимі). Зупинимось на адаптованій ідіомі, що її використовує Флавія у версії М. Лапенко. Звичайно, дивно звучить вона від абсолютно англійської дівчинки. Тим паче, що це чи не єдиний випадок такого одомаш-

нення в перекладі. За змістом також спостерігаються порушення. Ідіома «*horse nails*» фіксується словником сленгу початку XX століття. Отже, у 50-ті роки вона цілком ймовірно була відомою Флавії від її старших родичів. Походить фраза з гри в кріббідж. Коли гравець будував стратегію гри на тому, щоб не рухатися вперед самому, а натомість притримувати просування супротивника, про нього казали «*to feed his opponent on horse nails*» [The Slang Dictionary, 1913, р. 195]. «*Horse nails*» означало «гроші».

На жаль, зберегти образ (а саме він додає знань про культуру Англії того часу) неможливо. Але ж і «українізувати» Флавію недоречно. Щось на кшталт «*так я тобі і сказала*», або ж «*не твоя справа*» було б більш прийнятним. Продовження відповіді Флавії, до речі, також випадає з мовних характеристик героїні і за змістом не відповідає ситуації. Функціональний аналог «*я тобі не наймалася!*», можливо, звучав би краще.

І на завершення ще один приклад, коли цілком точний переклад втім не призводить до виконання перекладом своєї культурно-просвітньої функції.

Двічі Флавія згадує в другій частині циклу Семюела Піпса:

1) «*And so ... 'as that man Pepys would have written, 'to bed'*» [Bradley, 2011, р. 102] («*A менер... – як написав би Піпс, – у ліжку*» [Бредлі, 2017, с. 102]).

2) «*Daffy had once remarked that Samuel Pepys, the diarist, was forever climbing into bed*» [Bradley, 2011, р. 243] («*Даффі якось відзначила, що автор славетного щоденника Семюел Піпс постійно вкладався спати*» [Бредлі, 2017, с. 230]).

Еквівалент імені тут використано абсолютно точно. Проблема в тому, що смисл сказаного можна зрозуміти, тільки якщо знати щонайменше, хто такий С. Піпс (автор щоденників, з яких ми дізнаємося про повсякденне життя в Лондоні епохи Реставрації). А ще краще – бути знайомим із самими щоденниками. А там кожен день завершується однією й тією ж фразою (з невеликими варіаціями): «*I went to bed*», «*So to bed*», «*and to bed*» або ж «*So home to bed*» [Pepys, 1995, pp. 16, 17, 22, 43, etc.].

Ця невелика кількість прикладів, що їх було наведено, не вичерпує всього різноманіття випадків, які перетворюють оригінали А. Бредлі у «художню енциклопедію» знань про життя англійців першої половини XX століття. Відібрано було найбільш показові з огляду на різні сфери знань, які фіксовані в них, і на різні способи вирішення проблем, які поставали перед перекладачками. Проте можна спробувати відповісти на питання, які виникали впродовж дослідження.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, беззаперечний зв'язок літератури і культури має своїм наслідком те, що художній

текст вбирає у себе, фіксує ті знання, що є при-
таманими країні, рідній для автора, а тому для
читачів з інших країн може слугувати джерелом
інформації про 'інших'.

Це, своєю чергою, результується в посиленні
культурно-просвітньої функції перекладу, яка
ускладнюється необхідністю не просто перене-
сти 'інші' назви експонентів культури в цільовий
текст, але й експлікувати закладене в них знання
про вихідну культуру.

У виборі стратегії перекладачеві необхідно
визначитися насамперед з тим, як він розуміє
'надзавдання' перекладу – інформування або про-
світництво, розважання або ж виховання. Також
неабиякої важливості набуває фокус на читача.
У цільовій культурі читача треба готувати до
сприйняття 'інших' культур, виховувати його.
Простіше це робити, коли експонуються ті знання,
що є спільними для людства загалом. Складніше,
коли це суто національні надбання. Тут дово-
диться добігати всіх можливих компенсаторних
технік, включаючи паратекстуальні елементи.

Звичайно, однією чи двома книжками такого
читача не виховати. Це повинен бути довгий
планомірний шлях перекладацтва в країні загалом.
Але ця благородна місія перекладу – куль-
турно-просвітня – є виконуваною і досяжною.
І це головне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бредлі А. Солоденьке на денці пирога / перекл. з англ. М. Лапенко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 336 с.
2. Бредлі А. Трава, що сумку ката обвива / перекл. з англ. Ю. Максимейко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 320 с.
3. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
4. Гриценко В., Ясинська Т. Культурологічний аспект у перекладі. *Scientific practice: modern and classical research methods* : Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Boston, September 16, 2022. Boston–Vinnytsia : Primedia eLaunch & European Scientific Platform, 2022. Pp. 105–110. <https://doi.org/10.36074/logos-16.09.2022.29>.
5. Губа Л.В. Художній текст як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 58. С. 93–96.
6. Делабастіта Д. Художній переклад / переклад О. Дзера. *Енциклопедія перекладознавства*: у 4-х т. / За ред. Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара. За заг. ред. О.А. Кальниченка та Л.М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. Т. 2. С. 225–237.
7. Драйзер Т. Американська трагедія / переклад з англ. І. Буше, Л. Смілянський, Л. Яценко. Київ : Радянський письменник, 1955. 664 с.
8. Єщенко Т.А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти : монографія. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.
9. Зубрицька М. Категорія читача в літературно-теоретичних дослідженнях ХХ століття. *Записки «Перекладацької майстерні 2000–2001»* / упорядник М. Прокопович. Том 3. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. С. 53–62.
10. Кравченко В., Зубець Н. Художній текст як ментальне утворення. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2015. № 3. С. 145–152. DOI: 10.14746/sup.2015.3.19.
11. Кравченко О. Траєкторія денді. *Український журнал*. 2007. № 3 (21). С. 22–23.
12. Кротова Т. Британський дендизм: атрибути унікального стилю. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. 2012–2013. Вип. 26–27. С. 329–338.
13. Кузенко Г.М. Перекладацькі функції та їхня роль у діяльності перекладача. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологічні науки (мовознавство)*. 2016. № 6. С. 84–86.
14. Приходько В.Б. Розуміння художнього тексту як перекладознавча проблема. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2017. Вип. 28. С. 199–201.
15. Радчук В.Д. Функції перекладу. *Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку* : матеріали Всеукраїнської наук. конф. (Львів, 14–15 жовтня 2005 р.). Львівський національний університет ім. Івана Франка, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Літературний музей Григорія Кочура / голова ред. кол. Р. Зорівчак. Львів : видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2007. С. 123–137.
16. Ребрій О.В. Вступ до перекладознавства :спект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. 116 с.
17. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
18. Сидор А.М. Шарль Бодлер та «Релігія дендизму». *Вісник Львівського університету*.

Серія : Іноземні мови. 2012. Вип. 20 (2). С. 132–141.

19. Ткачівська М.Р., Щерба Р.М. Переклад крізь призму міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія.* 2022. Вип. 57. С. 202–207.
20. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
21. Akhter T., Lamba M. Culture and Literature: Interdependence. *Culture and Literature* / ed. by T. Akhter. Cambridge Scholars Publishing, 2022. Pp. 1–14.
22. Amirthanayagam G. Literature and Cultural Knowledge. *Asian and Western Writers in Dialogue: New Cultural Identities* / ed. by G. Amirthanayagam. The Macmillan Press LTD, 1982. Pp. 3–12.
23. Bradley A. The Weed That Strings the Hangman's Bag. London : Orion Books, 2011. 340 p.
24. Bradley A. The Sweetness At The Bottom Of The Pie. Long Preston : Magna Large Print Books, 2009. 381 p.
25. Dreiser Th. An American Tragedy. New York : Dell Publishing, 1953. 864 p.
26. Gatterer L. A Killer Nashville Interview with Alan Bradley. *The Killer Nashville*. February 2, 1918. URL: <https://www.killernashville.com/interviews/killer-nashville-interview-alan-bradley> (дата звернення: 16.06.2025).
27. Kley A. What Literature Knows: An Introduction. What Literature Knows: Forays Into Literary Knowledge Production / eds. A. Kley and K. Merten. Peter Lang, 2018. Pp. 9–25.
28. Tales Untangled. Interview With Alan Bradley, the Author of the Flavia de Luce Mystery Series – A Must Read For Mystery Afficionados! Posted on May 31, 2018. URL: <https://talesuntangled.wordpress.com/2018/05/31/interview-with-alan-bradley-the-author-of-the-flavia-de-luce-mystery-series-a-must-read-for-mystery-afficionados/> (дата звернення: 03.03.2025).
29. Pepys S. The Diary of Samuel Pepys. A new and complete transcription / eds: R. Latham and W. Matthews. Vol. I. 1660. Harper Collins College Division, 1995. 516 p.
30. The Slang Dictionar : Etymological, Historical and Anecdotal. A New Impression. London : Chatto & Windus, 1913. 383 p.
- G. Amirthanayagam. The Macmillan Press LTD. Pp. 3–12.
3. Bradley, A. (2009) The Sweetness At The Bottom Of The Pie. Long Preston: Magna Large Print Books. 381 p.
4. Bradley, A. (2011). The Weed That Strings the Hangman's Bag. London: Orion Books. 340 p.
5. Bredli, A. (2016) Solodenke na dentsi pyroha [The Sweetness At The Bottom Of The Pie] / perekl. z anhl. M. Lapenko. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia. 336 s.
6. Bredli, A. (2017). Trava, shcho sumku kata obvyva [The Weed that Strings the Hangman's Bag] / pereklad z anhl. Yu. Maksymeiko. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia. 320 s.
7. Busel, V.T. (2001). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoï movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / ukl. i holov. red. Kyiv, Irpin: Perun. 1440 s.
8. Cherednychenko, O.I. (2007). Pro movu i pereklad [On language and translation]. Kyiv: Lybid. 248 s.
9. Delabastita, D. (2020). Khudozhnii pereklad [Literary translation] / pereklad O. Dzera. *Entsyklopediia perekladoznavstva: u 4-kh t.* / za red. Iva Gambie ta Liuka van Dorslara. Za zah. red. O.A. Kalnychenka ta L.M. Chernovatoho. Vinnytsia: Nova Knyha. T. 2. S. 225–237.
10. Draizer, T. (1955). Amerykanska trahediia [American Tragedy] / pereklad z anhl. I. Bushe, L. Smilianskyi, L. Yashchenko. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. 664 s.
11. Dreiser, Th. (1953). An American Tragedy. New York: Dell Publishing. 864 p.
12. Gatterer, L. (2018). A Killer Nashville Interview with Alan Bradley. *The Killer Nashville*. February 2, 1918. Retrieved from: <https://www.killer-nashville.com/interviews/killer-nashville-interview-alan-bradley> (Last accessed: 16.06.2025).
13. Hrytsenko, V., Yasynska, T. (2022). Kultur-olohichnyi aspekt u perekladi [The cultural aspect in translation]. *Scientific practice: modern and classical research methods*: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Boston, September 16, 2022. Boston–Vinnytsia: Primedia eLaunch & European Scientific Platform. Pp. 105–110. <https://doi.org/10.36074/logos-16.09.2022.29>.
14. Huba, L.V. (2015). Khudozhnii tekst yak ob'ekt linhvistychnykh doslidzhen [The literary text as an object of linguistic research]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Serii: Filolohichna. Vyp. 58. S. 93–96.
15. Kley, A. (2018). What Literature Knows: An Introduction. *What Literature Knows: Forays Into Literary Knowledge Production* / eds. A. Kley and K. Merten. Peter Lang. Pp. 9–25.

REFERENCES

1. Akhter, T., Lamba, M. (2022). Culture and Literature: Interdependence. *Culture and Literature* / ed. by T. Akhter. Cambridge Scholars Publishing. Pp. 1–14.
2. Amirthanayagam, G. (1982). Literature and Cultural Knowledge. *Asian and Western Writers in Dialogue: New Cultural Identities* / ed. by

16. Kravchenko, O. (2007). Traiektoriia dendi [Dandy trajectory]. *Ukrainskyi zhurnal*. № 3 (21). S. 22–23.
17. Kravchenko, V., Zubets, N. (2015). Khudozhnii tekst yak mentalne utvorennia [Literary text as a mental formation]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. № 3. S. 145–152. DOI: 10.14746/sup.2015.3.19.
18. Krotova, T. (2012–2013). Brytanskyi dendyzm: atrybuty unikalnoho styliu [British dandyism: attributes of a unique style]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystetstvoznavstvo*. Vyp. 26–27. S. 329–338.
19. Kuzenko, H.M. (2016). Perekladatski funktsii ta yikhnia rol u diialnosti perekladacha [Translation functions and their role in the work of a translator]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. № 6. S. 84–86.
20. Pepys, S. (1995). The Diary of Samuel Pepys. A new and complete transcription / eds.: R. Latham and W. Matthews. Vol. I. 1660. Harper Collins College Division. 516 p.
21. Prykhodko, V.B. (2017). Rozuminnia khudozhnoho tekstu yak perekladoznavcha problema [Understanding a literary text as a translation problem]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia*. Vyp. 28. S. 199–201.
22. Radchuk, V.D. (2007). Funktsii perekladu [Translation functions]. *Hryhorii Kochur u konteksti ukrainskoi kultury druhoi polovyny XX viku: materialy Vseukrainskoi nauk. konf. (Lviv, 14–15 zhovtnia 2005 r.)*. Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, Kyivskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka, Literaturnyi muzei Hryhorii Kochura / holova red. kol. R. Zorivchak. Lviv: vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. I. Franka. S. 123–137.
23. Rebrii, O.V. (2012). Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi [Modern concepts of creativity in translation]. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina. 376 s.
24. Rebrii, O.V. (2016). Vstup do perekladoznavstva [Introduction to translation studies]: konspekt lektsii dlia studentiv osvitho-kvalifikatsiinoho rivnia «Bakalavr» fakultetu inozemnykh mov. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina. 116 s.
25. Sydor, A.M. (2012). Sharl Bodler ta “Relihiia dendyzmu” [Baudelaire and the “Religion of Dandyism”]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Inozemni movy*. Vyp. 20 (2). S. 132–141.
26. Tales Untangled. (2018). Interview With Alan Bradley, the Author of the Flavia de Luce Mystery Series – A Must Read For Mystery Afficionados! Posted on May 31, 2018. Retrieved from: <https://talesuntangled.wordpress.com/2018/05/31/interview-with-alan-bradley-the-author-of-the-flavia-de-luce-mystery-series-a-must-read-for-mystery-afficionados/> (Last accessed: 03.03.2025).
27. The Slang Dictionary (1913). The Slang Dictionary: Etymological, Historical and Anecdotal. A New Impression. London: Chatto & Windus. 383 p.
28. Tkachivska, M.R., Shcherba, R.M. (2022). Pereklad kriz pryzmu mizhkulturnoi komunikatsii [Translation through the lens of intercultural communication]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia*. Vyp. 57. S. 202–207.
29. Yeshchenko, T. A. (2021). Fenomen khudozhnoho tekstu: komunikatyvnyi, semantychnyi i prahmatychnyi aspekty [The Phenomenon of a Literary Text: Communicative, Semantic and Pragmatic Aspects]: monohrafiia. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi medychnyi universytet imeni Danyla Halytskoho. 470 s.
30. Zubrytska, M. (2002). Katehoriia chytacha v literaturno-teoretychnykh doslidzhenniakh XX stolittia [The Category of the Reader in Literary and Theoretical Studies of the Twentieth Century]. *Zapysky «Perekladatskoi maisterni 2000–2001» / uporiadnyk M. Prokopovych*. Tom 3. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. S. 53–62.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.06.2025.

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.07.2025.

Дата публікації: 02.10.2025.